

kân faktörüne tâbi oluyor, 3) Mekân ve zaman ritmi insan bilgisinin türlü dallarına tesir ediyorlar.

Bu tarzda bir bilgi araştırması ferdî tasavvurlarla kolektif tasavvurların münasebetini göstermesi ve bilgiyi çevreleyen içtîmâî şartların onun işleyiş ritmi üzerindeki tesirini aydınlatması bakımından çok faydalı olabilir. Fakat istatistiklerin hatasız ve istenildiği kadar zengin olduğunu farzetsek bile bu araştırmalar sonunda varılan netice mekân ve zaman kategorilerinin nasıl teşekkül ettiği, mahiyetlerinin ne olduğu değil, ancak birbirleriyle ve psiko - sosyal ritm ile münasebetleri olacaktır. Böyle bir neticenin değeri meydandadır; bununla beraber böyle araştırmaların bu kategorilere ait doğrudan doğruya sezgileri lüzumsuz bırakacağı iddia edilemez. İlimler bilgi problemini hal için birer birer talihlerini denediler. Sıra şimdi en gençleri olan sosyolojidedir. Bize öyle geliyor ki hepsinin vardığı şu neticeyi sosyoloji de ergeç kabul edecektir: Felsefeye yardım edebilmek için, evvelâ bir felsefeye muhtaç olduğunu itiraf etmek.

LEON HUSSON: LES TRANSFORMATIONS DE LA RESPONSABILITE

(Etude sur la pensée juridique)

Presses Universitaires, Paris, 1947, P. 532

Montpellier lisesi felsefe profesörü L. Husson bu hacimli eserinde mesuliyet fikrini felsefi ve sosyolojik cephelerinden tetkik etmekte ve iki görüşün teadlarına rağmen birbirine yaklaştıkları noktayı aramaktadır. Müellif Fauconnet'nin «Mesuliyet» hakkındaki sosyolojik tetkikinde tuttuğu genetik usulü tenkit ederek primitiflerden bugüne doğru gelmenin mahzurlarını anlatıyor. Ona göre bu müphem ve hypotetik usul yerine, bilâkis mesuliyet duygusunun bugün aramızda gösterdiği tavırlar ve değişiklikleri tetkikle başlamak ve oradan uzak devirlere doğru gitmek daha doğrudur. Bunun için de çok geniş bir tatbikat sahası olan bu mefhumun yalnız *medenî mesuliyet* kısmı üzerinde derinleşmeyi tercih ediyor. Kitabın büyük bir kısmını hukukçuların bu mesele etrafındaki görüşlerinin izah ve tenkidi işgal etmektedir.

L. Husson'a göre felsefe ve sosyoloji aynı meseleye tamamen zıd zaviyelerden bakıyorlar. Birincisi hukukun menşei insanların niyetlerinde buluyor, diğeri onu içtimaî hayattan yani şartlarından çıkarmak istiyor. İçlerinden birinin tercihi veya ikisinin uzlaştırılması düşünülmeden önce şu nokta üzerinde durmalıdır ki hukuk ancak şuurlarda ifade edilerek ve ferdî faaliyetleri işe karıştırarak actualisé olur. Ferdî tasavvurlar kolektif tasavvurların cereyan ve faaliyet sahalarıdır. Bundan dolayı hukuk bize daima çift manzara-sıyla görünmektedir: O, bir taraftan olgu (fait) dur. Diğer taraftan kaide (norme) dir. Bununla beraber bu çift manzara onun aslî birliğine mâni değildir. Onun bu karakterini belirtmek için normatif ilimlerle pozitif ilimleri karşılaştırmalıdır. Birincilerin mevzuu yalnızca kaideler, mücerret değerlerdir: Mantık, ahlâk, estetik gibi. İkincilerin mevzuu ise doğrudan doğruya olgular, tabiat hâdiseleridir: Fizik, biyoloji gibi. Hukuk bu zümrelerden hiçbirisine giremez. O normatif ilimler gibi bir *mecbur - olma* (devoir - être) yi hedef edinir. Fakat onun gerçekleşmesini, pozitif ilimler gibi, olgulardan, müesseselerden çıkarır. Bundan dolayı onun gerçek ve ideal, pozitif ve normatif arasında iştiraki temin eden tamamen hususî bir sahası vardır. Hukukçunun faaliyetindeki bu paradoxal vasıf onun tahlili-ni hem güçleştiriyor hem de çok enteresan bir hale koyuyor.

Meseleyi bu tarzda koyan müellif bütün eserde hukukî olguların en dikkate değerlerinden biri olan mesuliyet kavramını ve onun istihalelerini derinleştirmektedir. Zamanımız hukukçularından hemen hiç birisinin görüşünü ihmal etmiyerek münakaşalarında daima onları kendi ilk hareket noktasına doğru sevk etmektedir. Burada zikre değen en mühim münakaşalarından biri mesuliyetin izahında tehlikeyi göze alma (risque) ile hata (faute) hakkındaki zıd görüşlerin münakaşasıdır. Gény ve Planiol'un temsil ettikleri bu iki görüş müellife göre, hakikatte, birbirini tamamlamaktadır: Hata nazariyesi zimnen tehlike nazariyesini kabul ediyor. Nitekim diğeri de öyle. Onlar aynı olgunun *tamamlayıcı* iki vasfını teşkil ediyorlar. L. Husson bu tamamlayıcı zıd vasıfları izah için biyolojiden bir misal veriyor: Darwin aleyhinde tetkikleriyle tanılmış Vialleton'un hayvanlarda şekil ve organizasyonu ayıran müşahedelerini ele alıyor. Hukukta da yalnız dış şekiller, içtimaî şartlara göre değişen kaideler yoktur. Aynı zamanda iç organizasyonlar, niyetler ve idealler halinde doğrudan doğruya kavranan sabit esaslar var-

dır. Hukuk organizasyonu bize hem *niyet* hem *hedef* olarak görünür. Bundan dolayı o bir *gaye* ve *vasıtalar* sistemidir. Hukukî fiilde gayeye çevrilmiş harekette de iradeyi, niyeti ve âmilleri ayırmalıdır. Bu esaslara göre — biyolojide olduğu gibi — şekiller birçok tenevvü ve istihaleler gösterebilir. Bu sayede hukukî şekillerin tabii bir tasnifini yapmak mümkün olur.

Hukukî mükelleflik şekillerini tetkik etmek için 1) Mükelleflüğün bünyesine ve mahiyetine nüfuz etmeli, ferdi veya kolektif şurlara kendini kabul ettiren haklılık (équité) duygusuna kadar yükselmelidir, 2) Haklılık veya umumî nizam zarureti ancak ona karşılık olan bir vaziyet (situation) de meydana çıkar. Bu, insan olgularından ibaret bir maddede zuhur eden bir şekildir. Fakat insan olguları bu şekil olmadan yalnız başlarına hukukî bir mâna kazanamazlar, 3) Bütün bunlar ahlâkî sahada olduğu gibi pozitif hukuk sahası için de doğrudur. Mükellefliğin, hukukî mânada, pozitiflik kazanması için hem onu yüklenen kimse, hem de yükleyen içtîmâi otorite tarafından kabul edilmesi lâzımdır.

Bu tahlillerden sonra müellif medenî mesuliyetin şöyle bir tarifini yapıyor: Bir şahsın fizik, biyolojik, psikolojik veya içtîmâi kanunlarla, diğer bir şahsa doğrudan doğruya icra ettiği zararı tadil edecek idarî bir müdahaleye girmesi mecburiyetinden ibarettir. Zararın ödenmesi mesuliyetin esasıdır. Bu suretle mesuliyet adalet mefhumuna bağlanmış olur. Bu ana fikirden hareket ederek Husson mesuliyetin istihalelerini, muhtelif şekilleri ve derecelerini gözden geçiriyor ve yavaş yavaş tarihî şekillerine doğru sokuluyor, sonunda onları başlıca dört zümrede topluyor: a) Çekirdeği mukaveleler olan, fakat bütün teşebbüsleri de içine alan hizmet mübadelesine ait beşerî fiillerdeki mesuliyet; b) Suçlar, yarı suçlar, rekabet fiilleri, isteyerek veya istemiyerek başkası üzerine tesir eden fiillerde meydana çıkan mesuliyet; c) Aile veya komşuluk gibi tabii ve kanunî mükellefliklerde, meslekî mükellefliklerde meydana çıkan mesullük; d) Hayvanlara ve cansız eşyaya karşı olan hareketlerde meydana çıkan mesullük.

L. Husson kitabının son kısmında bu çift ve tamamlayıcı karakteriyle görünmekte olan sahanın kendine mahsus ayrı bir tecrübeye muhtaç olduğunu ve bunun pozitif ve ideal tecrübelerinden farklı «hukukî tecrübe» sahasını teşkil ettiğini söylüyor. Burada hem ideal, hem pozitif çift vasfiyle kavranması lâzımgelen hukukî

tecrübe, F. Rauh'nun vaktiyle bahsettiği «ahlâkî tecrübe» den, James'in «Dinî tecrübe» sinden, Gurvitch'in «Hürriyet tecrübesi» nden farklı bir şey olarak gösterilmektedir. Bununla beraber onun asıl hususiyeti bütün bu tecrübelerin ortasında ve onları birleştirici bir yerde bulunmasıdır. Nitekim müellif hukuku «Ahlâkın içtimai tanzimi» diye de tarif etmektedir. Hukukçu aynı tecrübeye hem pozitif, hem normatif bir veri karşısında bulunmaktadır. Hukuk sahasında nazariyeler normatif ve pozitif boş yere karşı karşıya koymuşlar ve çekişmişlerdir. Bu her halde hukukî değerlerin orijinal bir tecrübe sahası olduğunu görmemekten, onu fazla mücerret ve constructif nazariyelere esir etmekten ileri gelen bir yanlışlıktır. L. Husson bu çok titiz ve ince çalışılmış kitabıyla bize değerler sahasında plüralist bir görüşün güzel örneklerinden birini veriyor ve «Hukukî tecrübe» nin diğer değer tecrübelerinden farkını ve münasebetlerini aydınlatacak mühim bir sahayı hazırlamış bulunuyor.

J. STOETZEL: THEORIE DES OPINIONS

Presses Universitaires, Paris, 1943 P. 415

Stoetzel'in zengin bir bibliyografya ile yeni Amerikan psikososyolojisi üzerinde vücuda getirmiş olduğu bu tetkik, bize bu sahada son 20 - 30 yıl içinde yapılmakta olan sayısız çalışmalar hakkında etraflı bir fikir vermektedir. Fransız sosyoloji ve psikoloji geleneğine pek uygun olmıyan bu araştırmalar ihtimal bu memlekette de kısa bir zamanda müsbet ve menfi bir çok akisler uyandıracaktır.

Tetkiklerin ulaştığı başlıca müşterek fikir şudur: Ferdî ve kolektif tasavvurları kat'î sınırlarla ayırmaya imkân yoktur. Her ikisi de ferd ve zümre halinde yapılan coexistence testleri vasıtasıyla aynı zamanda kavranabilir. O suretle ki fert ve zümre âdeta aynı realiteye ait iki perspektif gibi görülmelidir. Bu neitceler hipotetik olarak daha evvelden ileri sürülmekte idi. Fakat şimdi psikososyoloji araştırmaları bu fikirlere teyit etmektedir.

Amerikan sosyal psikologları bu metodu birçok mevzua tatbik ediyorlar: İdrak, hâfıza, dikkat, düşünce, anlama, ilh.. gibi. Fakat onları en çok ilgilendiren içtimai Normlar ve değerler psikolojisidir. Müellif bu kitapta böyle bir takım araştırmaların birleştiği en